

Лъжата, без която не можем

Емилия Алексиева

През 1973 г. излиза книгата на Ивайло Петров „Лъжливи хора“ в издателство „Отечествен фронт“ и една от включените в нея повести е „Лъжец“ – обект на моя анализ. На пръв поглед заглавието е най-малкото странно, защото от морална гледна точка да се лъже е укоримо, грозно и обидно, особено когато една лъжа нанася на човека тежки вреди. В случая обаче не става въпрос за такава лъжа, така че аз съвсем съзнателно направих избора си, провокирана от текста на автора.

Много е писано за съотношението *реалност* – *измислица*, което в крайна сметка е в основата на литературата. В своето изследване „Българска литература XX век“ Валери Стефанов отбелязва следното: „Да избягаш от нещо означава: първо – че то е опасно, застрашава те с нещо; второ – че е скучно, не ти е интересно; трето – че е грозно, отблъсква те; четвърто – че е безсмислено, не разполага с ресурс да те държи при себе си, не е способно ценностно да ориентира живота ти.“¹ По-нататък той продължава: „Външният свят, разбиран като проявление на ежедневието, най-често няма свое автентично битие, той е призрачно място, където човекът с усилие преживява живота си. Този свят слабо подкрепя идеалните стремления, той е прекалено материален, битово плътен, за да се обвърже безпроблемно с духа.“²

Независимо че казаното се отнася за модерната поезия, то много добре може да се приложи и към текста на Ивайло Петров, за да се осмисли и понятието *лъжа* – като илюзия, като създаване на друго битие, като начин да се разобличи грозното, а и да се изживее нещо непозволено.

¹ **Стефанов**, Валери. Българска литература XX век. Дванадесет сюжета. София: Анубис. 2003, с. 59.

² Пак там.

Повестта на Ивайло Петров е композирана по интересен начин. Състои се от три новели, обединени от образа както на главния герой Христо Лъжливия, така и на разказвача – малко момче в началото и млад мъж в края на историята. Интересна е еволюцията на разказвача – от детското съзнание и присъщото за него любопитство, през иронията на младостта и философското разбиране на живота – плод на натрупан опит.

Повестта „Лъжец“ се характеризира и с това, че писателят е успял да направи от читателя свой съмишленик и заедно с това невидим участник в разказаните събития. Не ни напуска усещането, че заедно с героите присъстваме на смешните случки в селото, на всичко, което преживяват неговите жители. Началната новела е озаглавена „Първите лъжи“ и започва така: „Някога майките ни казваха да бягаме от Христо Лъжливия и да не го слушаме, защото лъжите му влизали като отрова в душата на човека. Аз не знаех какво е лъжа и си я представях като невестулка или змия.“³ Възрастните осъзнават, че измислиците на този човек не са безопасни, защото са в състояние да объркат не само детското съзнание, но и собствения им застинал свят. Може да се превърнеш в мечтател и на свой ред да започнеш да сътворяваш собствени истории, докато сивото ти ежедневие престане да ти е достатъчно. В това е опасността. Тези лъжи докосват хората, защото всеки има нужда от мечти, а пък те нарушават привичното житейско равновесие.

С развихреното си въображение Христо Лъжливия разказва на онемялото от почуда осемгодишно момче, че има теле с *осем глави* и подробно описва къде точно са разположени: три на шията, една на гърба и по една на четирите крака на животното, като добавя, че е голям проблем изхранването му и че се печели добре, ако се показва в цирка срещу пари. В резултат на тези разкази у малкото момче се събужда художникът – то се опитва да нарисува чудноватото същество. След това Христо Лъжливия измисля и свирещото на кавал куче, което се появява само нощем. Тази лъжа така допада на детето, че то започва да го вижда на двора. Развихреното въображение провокира изваждането наяве на приказката, която всеки носи в себе си. Читателят се среща с фантастичното, с невъзможното, обаче не и с триглавото чудовище-ламя. Христо Лъжливия описва крава – домашно животно, което е част от селския бит; същото се отнася и за кучето – приятел на

³ Цитатите са по **Петров, Ивайло**. Лъжливи хора. Повести. София: ОФ, 1973, 191 с.

човека, пазач на дома, на хората и животните в него – то бива надарено с умението да свири, при това на кавал, инструмент, отвеждащ към фолклора. Тази лъжа провокира излизане извън рамките на ежедневието и скуката; търсене на красивото и необикновеното. Тя има за цел да научи малкото момче да мечтае, да вижда отвъд зримото. Собствената идентичност, истината за себе си, се разкрива от детето чрез неподозираните, скрити черти в характера му – жаждата да докосне необикновеното, приключението. Тук е мястото да припомним ключов откъс от христоматийния Елин-Пелинов разказ „Косачи“:

– Много лъже – рече Лазо.

Благолажът го погледна право в очите.

– Това е приказка бе, хлапе!

– Бабини деветини... измислици! – рече Лазо и някак нерешително и плахо се озърна в тъмнината, дето на няколко крачки от тях спокойно чоплеше из ракитаката черният силует на магарето.

– Това е приказка, разбираш ли? – рече твърдо Благолажът и настави. – Защо ти е истината? Да взема да ти разправам, да речем, за дрипавите гащи на дядо Тодор или за смачканата калимйавка на дядо поп? Или да ти разправам за нас, голи голтаци, дето сме тръгнали с коси на рамо и с просеник в торбата да бием път цяла седмица до Тракия за коситба? Всичко това, приятелю, е истина. Ама защо ти е тая пуста истина?

– Ами тия чудновати работи, дето ми ги разправяш, защо ми са? – отговори Лазо.

– Чудновати, но хубави! Слушаш, слушаш и се забравяш... И току-виж, че чудноватото почва да ти се чини истина, потънеш в него и отидеш. Затова има приказки, затова са ги хората измислили. И песните са затова... да те измъкнат от истината, за да разбереш, че си човек.⁴

Мисля, че общата насоченост на двете творби е повече от очевидна.

Според мен най-интересна е втората новела на Ивайло Петров – „Дяволските опашки“. В нея лъжата се превръща в средство да се очертае портрет на нравите в малката селска общност, където всички уж се познават. Демаскират се негативите, дълбоко скрити в човешката душа. Чрез своя герой Христо писателят се опитва да надникне в събраната ни народопсихология, където глупостта и алчността се оказват неразделими. В тази творба Ивайло Петров извежда на преден план социалното. Всъщност българинът не понася в еднаква степен и

⁴ **Елин Пелин.** Повести и разкази. София : Български писател, 1968, с. 130–131.

неравенството, и равенството. А редът, който сам въдворява, непременно отговаря на собствената му представа за добро и зло. Така в текста на Ивайло Петров се появява образът на разбойника Параша, който „върлува из Добруджа и Делиормана“, като събира злато от богатите чифликчии, а който не предаде исканата сума – плаче над подпаления си имот. Естествено, това не продължава дълго и той намира смъртта си, а шестте торбички злато попадат в ръцете на Христо Лъжливия. С тях той не само си купува нова къща, построява тухларница и мелница, но извършва и един социален експеримент, като лъжата му служи и за забавление, и за доказателство, че стремежът към лесно забогатяване не подминава никого. Колко голяма трябва да е човешката глупост, за да повярваш, че ако станеш дявол, непременно ще имаш много пари, при това не се съмняваш, че е възможно. Нито един от неговите съселани не се отказва – дава пари на Лъжливия, за да му постави „дяволска опашка“, направена от въжета, минава през нелеки изпитания и се надява, че след една година, когато опашката стане истинска, ще се превърне в богаташ. Един спи на гробищата, за да преодолее човешкия си страх; друг прекарва цяла нощ в студената гора, качен на дърво; трети, и то богат човек, се решава да слезе в дълбок кладенец само и само да се сдобие с дяволската сила за печелене на много пари. Ситуацията не е просто смешна – тя е гротескна. Писателят неслучайно използва този символ. Дяволът присъства и в апокрифната литература, и в Библията. Той е част от фолклорните примитивни вярвания, от митологията и от езотериката. Навсякъде обаче се свързва с материалния свят, със злото и непременно с парите. Творбата на Ивайло Петров е едно разбулване на скритото у човека, на алчността му. В този смисъл лъжата е необходима, за да се открие тази човешка слабост.

Третата новела се нарича „Ракиено време“ и бележи определен отстъп в художествено отношение. Тя е по-скоро намигване към читателя, докосване до интимния свят на селянина, до „забранената любов“ и до откраднатите ласки. Тук лъжата изпълнява друга задача – да помогне на хората да почувстват радостта от живота, но без да бъде ранен другият, защото прегрешението си остава тайно. Това е разказ за човешката нужда от близост и обич. Като поука звучат финалните думи на героя: „Светът е лъжлив и без лъжа не може да се живее.“

В монографията си „Ивайло Петров и неговите герои“ Ст. Илиев отбелязва: „Той избира най-неочакваната гледна точка, с която хората не са свикнали или просто не подозират нейното съществуване. Затова, когато четем неговите разкази, понякога изпитваме чувството, че това не е истинска действителност, но я възприемаме като въз-

можност на действителност.“⁵ Този извод е напълно приложим към повестта, която бе обект на наблюденията ми.

Избрах заглавието с мисълта, че не можем да живеем без илюзии, без мечти, без *лъжата*, която отваря ежедневието към други измерения, обاغря го и го освежава, макар и за кратко, и се превръща постепенно в истина.

Библиография

Илиев 1990: Илиев, Стоян. Ивайло Петров и неговите герои. София: Народна просвета. 1990, – 222 с. [Iliev, Stojan. Ivajlo Petrov i negovite geroi. Sofia: Narodna prosveta. 1990, – 222 s.]

Елин Пелин 1968: Елин Пелин. Повести и разкази. София: Български писател. 1968, – 701 с. [Elin Pelin. Povesti i razkazi. Sofi[: Balgarski pisatel. 1968, – 701 s.]

Петров 1973: Петров, Ивайло. Лъжливи хора. Повести. София: Отечествен фронт. 1973, – 191 с. [Petrov, Ivajlo. Lazhlivi hora. Povesti. Sofia: Otechestven front. 1973, – 191 s.]

Стефанов 2003: Стефанов, Валери. Българска литература XX век. Дванадесет сюжета. София: ИК „Анубис“. 2003, – 440 с. [Stefanov, Valeri. Balgarska literatura XX vek. Dvanadeset sjuzheta. Sofia: IK „Anubis“. 2003, – 440 s.]

⁵ **Илиев**, Стоян. Ивайло Петров и неговите герои. София: Нар. просвета, 1990, с. 94–95.